

Skrattmåsen inventeras 2002

Mats Andersson

Som kanske de flesta känner till har antalet häckande skratmmåsar minskat kraftigt i Sverige.

Även i Lindesbergs kommun har tillbakagången varit tydlig. Under 2002 kommer skratmmåsen att vara så kallad riksinventeringsart och i Sveriges Ornitologiska Förenings regi. Nedan följer en historik samt redovisning av skratmmåsens förekomst i Lindesbergs kommun. Texten har tidigare delvis publicerats.

Historik

Skrattmåsens historiska bakgrund i Sverige är något osäker. Troligen saknades den som häckfågel på 1700-talet. Under så gott som hela 1800-talet fanns den uteslutande och sparsamt i Skåne, på Öland och Gotland. De första svenska skratmmåsarna härstammade troligen från sydöstra Europa och invandringen fortsatte upp i Mellansverige under 1900-talets början. I Täkern och Hornborgsjön noterades de första häckningsarna 1894 respektive 1895. Därmed hade skratmmåsen etablerat sig i inlandet och invandringen kunde nu fortsätta upp i landet. De första etthundra åren var invandringen i landet således försiktig, för att under 1900-talet forceras. Under 1900-talet kan tre expansiva ske- den urskiljas, nämligen 1900-talets början, tiden kring 1930 och på 1950-talet. Man beräknade det svenska beståndet 1970 till 270 000 par. Under slutet av 1960-talet och en bit in i 1970-talet hade således skratmmåsen troligen sin största utbredning och högsta numerär i landet

Därefter försvann skratmmåsen från många lokaler och under 1980-talet hade beståndet halverats till omkring 135

väder ger stiltje på fågelfronten. Dock kan tre timmars regn bli lite långtråkigt och man kan mycket väl se kul fågel i solsken.

Sträckbevakning under ett antal tidiga sensommar-/höstmorgnar de senaste åren har visat att vi har en lokal av hög rang nästan inom synhåll från Frövi! Tyvärr är vi ganska få som fått ta del av härlighe-

Skärnsnäppa på Vagnshäll. Foto Erik "Plur" Jansson

000 par i Sverige. I Skåne, Östergötland, Närke och på Gotland var beståndet under 1990-talets början endast 20-30% av populationen som den var i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet (Svensson m fl 1999, Fredriksson 1979). Från och med 1990-talets mitt finns dock vissa tecken på att beståndet håller på att stabilisera sig. Idag finns kanske mindre än 50 000 par i landet.

Tillbakagången är lika oväntad som tråkig. Skratmmåsen var under lång tid ett självtklart och trevligt inslag i många sjöar. Dessutom gynnades flera andra fågelarter av skratmmåsens närvaro och de var nästan beroende av skratmmåsen för att kunna genomföra en lyckosam häckning. I takt med skratmmåsens tillbakagång har därmed arter som t. ex skäggdopping, brunand, solhöna och rörhöna också minskat.

Skrattmåsens historia i Lindesbergs kommun

Troligen etablerades kolonin vid Näset i Stora Lindessjön i slutet av 1920-talet. Omkring 1920 sågs den första skratmmåsen i Väringen (Sjöstedt 1947) och ett mindre antal häckade i sjön första gången 1932 (Sjöstedt 1958). I Stora

gjordes det första fyndet omkring 1930, då en ensam fågel sågs sitta på järnvägsbron över Storån (Ola Almkvist muntligen). En spridning från kolonin i Stora Lindessjön skedde antagligen redan i början på 1950-talet till lämpliga sjöar i närheten. Kolonier om ca 50 par fanns t. ex i Hultasjön och Björkasjön (Sven-Ivar Andersson muntligen). Längre söderut efter Arbogaån häckade den i Dysjön och Sjömosjön. Under 1950- och 1960-talen tillväxte kolonin vid Näset stadigt och 1971 räknades 1500 par (Fältbiologerna i Lindesberg, stencil 1971).

Under perioden 1976 t. o. m. 1988 rapporterades häckningar från 23 skilda lokaler (Andersson 1989). I samband med Frövi Fågelklubbssjöinventering 1987-1989 häckade den i nio sjöar och saknades på de övriga tidigare kända lokalerna (Andersson & Malmstigen 1990). Under 1989 försvann ytterligare två lokaler (Österhammarsjön och Finnåkersjön), dessutom övergavs det året både Hökasjön och Sörbysjön efter påbörjad häckning. En tydlig minskning av antalet häckande par kunde alltså iakttagas i Lindesbergs kommun under 1980-talet.

I samband med landskapsinventeringen i Västmanland 1991 häckade den på endast tre lokaler i Lindesbergs kommun (Björkasjön 10 par, Dammsjön/Stråssa 10 par samt stora Lindessjön 920 par). Kolonin i Stora Lindessjön var därmed den största i Västmanland och en av de större i Mellansverige (Andersson 1991).

Under 1992-1993 endast rapporterad som häckfågel i Stora Lindessjön och antalet var stabilt med omkring 1000

par. Således knappast någon förändring sedan 1970-talet.

En viss återhämtning kunde så skönjas 1994 och anmärkningsvärt var att häckningar hittades på fem lokaler det året (Näset/St. Lindessjön (ca 700 par), Vedevåg/Bohrsån, Norra Brunnsjön, Morskogasjön och Dammsjön/Stråssa).

Under 1995 ökades antalet häckningslokaler ytterligare. Den började t. ex. häcka på öar i sjön Väringen, vilket inte hade skett sedan 1940-talet. Sammanlagt påbörjades häckningar på nio lokaler 1995 och de nya från föregående år var Österhammarsjön, Sörbysjön, Väringen (Sotaren och Gröna skår), Vängsjön och Sörsjön/Löa.

Under 1996 rapporterades om häckningar från Vedevåg/Bohrsån (minst 150 par och ca 90-100 flygga ungar räknades 13 juli vilket innebar ca 0,7 ungar/par), Näset/St. Lindessjön (endast ca 50 par och inga ungar sågs!), Hökasjön (ca 10 par), Sörbysjön (ca 3 par påbörjade), Väringen/Valfisken (minst 12 par häckade), Väringen/Sotaren (minst 1 par), Råsvalen (ca 20 par), Norra Brunnsjön (75-100 par på plats 1.6), Morskogasjön (5 par) och Dammsjön/Stråssa (ca 20 par). I och med detta fanns 1996 10 häckningslokaler med totalt cirka 370 par. Dock avbröts häckningen på minst 5 lokaler och om produktionen blev lyckad eller ej vid de övriga lokalerna saknas uppgifter.

1997 var så första året som ingen häckning överhuvudtaget förekom vid Näset i Stora Lindessjön. I och med detta var en nästan 70-årig epok med häckande skrattnåsar vid den klassiska skrattnåskolonin till ända. Det verkade dock som vissa av måsarna vid Näset hade flyttat på sig, framförallt till Vedevåg.

Minst 300 par häckade framgångsrikt vid Vedevåg och fick fram ca 500 flygga ungar (ca 1,7 unge/par). En lika stor koloni om minst 300 par hade också etablerat sig i Norra Brunnsjön, intill Siggebohyttan.

Under 1998 återkom så faktiskt måsarna till Stora Lindessjön och Näset. Ungefär 80 bon kunde räknas i början av maj och dessa var fortfarande kvar i mitten av juni. De hade dock flyttat på boplatserna, från i kanten mot själva ön och i stället nu närmare södra stranden av sjön.

Ökningen fortsatte vid Näset/Stora Lindessjön under 1999 till ca 200 häckande par. Störst koloni fortfarande vid Vedevåg med 479 ex 21.5. Under 1999 häckade dessutom i Väringen minst fem par på ön Sotaren och 34 par på Valfisken samt ett par vid Hagaberg (Andersson & Malmstigen 2000).

Under 2000 var största kolonin fortfarande vid Vedevåg, där ca 560 ex och 60 på bo räknades 15.4 (300 par?). Vid Näset/Stora Lindessjön räknades 150 ungar 2.7 vilket indikerar ca 100-150 par. Dessutom ca 80 par vid Lilla Lindessjön. I Väringen häckade ett okänt antal på Sotaren (140 ex 15.5), på Valfisken 30 ex tillsammans med ungar 4.7 och vid Hagaberg åter ett par (Andersson & Malmstigen 2001).

En uppskattning av det totala antalet par som nu finns i Lindesbergs kommun hamnar på mindre än 600 par. En sammanställning av antalet kända skrattnåsklokaler till och med 2000 finns nedan.

Vad beror då minskningen på?

Flera teorier om orsakerna till minskningen i landet har presenterats under

senare år. En återkommande orsak till minskningen är förändringar inom jordbruket. Skrattnåsen hämtar det mesta av sin föda ur marken och den består av diverse smådjur. Den absolut viktigaste födan tycks emellertid vara dagmask.

Problemet för skrattnåsen är att tillgången på marklevande organismer minskar i takt med ett torrare landskap. Jordbrukslandskapet ser annorlunda ut idag än för bara 20 år sedan. Våtmarker har försvunnit, metoderna inom jordbruket är annorlunda och mer storskaliga och dessutom innebär en övergång från vårsädd till höstsädd av grödorna en drastisk försämring av födotillgången. Andra tänkbara orsaker är försämrade häckningslokaler (lokaler som växer igen eller på annat sätt försämrats), ökad predation (främst från brun kärrhöck, kråka och mink), nedläggning av öppna soptippar (eller den effektiva övertäckningen av sopor som sker vid vår soptipp i Måle!), sjukdomar, försämrade övervintringsbetingelser eller en kombination av dessa (Källander 1996).

Skrattnåsen tycks mycket känslig för tvärra väderomslag antingen med regn och kyla eller mycket varma perioder. Stora mängder regn kan t. ex. medföra att vattennivåer plötsligt höjs och bon hamnar under vattnet. Snabba temperaturväxlingar med grader nära noll är inte helt ovanliga under häckningstiden. Då verkar ungararna få det svårt att klara sig. Torra perioder är inte heller bra, då söker sig maskar och andra marklevande djur till djupare marklager och är svåra att nå.

För få ungar på vingarna

Ett stort problem är att för få ungar produceras. Exempel kan nämnas från Stora Lindessjön år 1993 då ca 900 par

häckade. Det räknade antalet ungar var 350, dessutom kanske ytterligare ett 50-tal ungar blev flygga. Vilket i så fall betydde att ungprouktionen var ca 0,44 ungar per par. Detta måste ändå anses som en låg siffra och ligger långt under den uppskattade siffran (0,9 ungar/par) för att en skrattnäspopulation ska överleva och vara självbärande. Glädjande i sammanhanget är då den höga ungprouktionen i Vedeväg under 1997 (1,7 ungar/par). Man måste dock ha i minnet svårigheterna att uppskatta och räkna måsarna i början av häckningen, ett mått som ligger till grund för beräkningen av antalet par. Faktum kvarstår dock att ungprouktionen är alarmerande låg och i många kolonier i övriga landet.

Inför inventeringen 2002

Inventeringen genomförs under häckningsstiden, från påbörjad ruvning (från andra halvan av april till början av maj) och fram till tidpunkten då stora icke flygga ungar finns i kolonierna (en bit in i juli i Lindesbergs kommun). Bäst är att räkna bon under ruvningen. Det kan dock vara svårt att se alla bon på grund av hög vegetation. Därför är troligen den mest effektiva metoden att på avstånd räkna de närvarande vuxna fåglarna vid kolonier eller andra typer av boplatser. Rapporteringen sker alltså i form av räkning av antalet vuxna individer, i stället för egna skattningar av antalet häckande par. Det finns därefter olika faktorer som används för skattningen av antalet par. Är det emellertid möjligt att räkna antalet stora eller flygga ungar så är ju detta värdefull information.

Kända skrattnäsplokaler i Lindesbergs kommun (till och med 2000):

Albåksån, Råsvalen	1985: 10 par
Björkasjön	1950: 50 par, 1976: 40 par, 1991: 10 par
Dammsjön, Björkhyttan	1976: 50 par, 1985: 2 par, 1988: 0 par
Dammsjön, Stråssa	1981-1985: 150 par, 1986: 0 par, 1990: ? par, 1991: 10 par, 1994: ? par, 1995: 20-30 par, 1996: 20 par (avbryts)
Dysjön	1956: ? par
Fimåkerssjön	1984: 4 par, 1985: 10 par, 1987: 5 par, 1988-1989: 0 par
Hultasjön	1950: 50 par, 1984-1985: 10 par
Hökasjön	1973: 180-200 par, 1976: 25 par, 1987: 250 par, 1989: 50 par (avbryts), 1990: 150 par (avbryts), 1991: 0 par, 1996: 10 par (avbryts)
Köttsjön	1976: 15 par, 1977: 175+75 par
Lauten	1976: 10 par, 1981: 1 par
Lilla Lindessjön	2000: ca 25 par (50 ungar 2.7)
Morskogssjön	1974: 50-75 par, 1984: 40 par, 1987: 10 par, 1989: 2 par, 1994: 5 par, 1996: 5 par (avbryts), 2000: 1-3 par
Norra Brummsjön	1994: 1 par, 1996: 75-100 par påbörjade
	1997: 300 par,
Orrkilen, Sjömosjön	1956: ? par, 1989: 8 par
Råsvalen, norra delen	1996: ca 20 par (avbryts)

Spannarbodasjön	1976: 50 par
Stora Aspasjön	1976: 25 par, 1985: 2 par, 1986: 1 par
Stora Lindessjön, Näset	Första häckning 1930-talet, 1971: 1500 par, 1976-1989: 1000-1200 par, 1991: 920 par, 1992: ca 1000 par, 1993: ca 900 par, 1994: ca 700 par, 1995: ca 600 par, 1996: ca 30-40 par (avbryts), 1997: 0 par, 1998: 80 par, 1999: 200 par, 2000: ca 100 par (150 ungar 2.7).
Stripa, sligdammen	1984: 5 par, 1986: 2 par, 1987: 3 par
Sällingsjön-Känässjön	1976: 13 par
Sörbysjön	1981: 10-20 par, 1987: 15 par, 1989: 10 par (avbryts), 1995: 1-2 par, 1996: 3 par (avbryts), 1997: 5 par, 1998: 60 par (unga ungar sågs)
Sörsjön	1987: 1 par, 1995: 5 par, 1996: 3 par
Umnasjön	1988: 15 par
Vedeväg, Bohrsån	1976: 100 par, 1994: 50 par, 1995: ca 100 par, 1996: 150 par, 1997: 300 par (480 flygga ungar), 1998: 250 par, 1999: ? par (479 ex 21.5), 2000: ? par (560 ex 15.4, därav 60 ex på bo)
Vängsjön	1995: ca 15 par
Väringen, Gröna skär	1995: ? par
Väringen, Länsmansholmen	1997: 7 par, 1998: 25 par
Väringen, Sotaren	1995: 3 par, 1996: 1 par, 1998: 1 par, 1999: >5 par, 2000: ? par (140 ex 15.5)
Väringen, Valfisken	1996: 12 par, 1998: 3 par, 1999: 34 par, 2000: ? par (30 ex inkl juv 4.7).
Väringen, Ullersättersviken	Första häckning 1932: några par, 1947: ? par, 1976: 100 par (avbryts), 1981: 10 par, 1998: 1 par, 1999: 1 par (1 unge), 2000: 1 par.
Österhammarsjön	1977: 40 par, 1978: 25 par, 1979: 100 par, 1980-1987: 50-100 par, 1988: 5 par, 1989: 0 par, 1995: 10 par, 1996: 0 par
Ötjärnen	1976: 40 par, 1979: 0 par

Referenser:

- Andersson, M. 1989. Skrattnäsen i Lindesbergs kommun. Pandion 5: 40-46.
 Andersson, M. 1991. Skrattnäsen Larus Ridibundus i Västmanland. Fåglar i Västmanland 22: 61-74.
 Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 1990. Fågellivet i Lindesbergs sjöar. Länsstyrelsen i Örebro län. Stencil 1990: 10. 66 sid + bilagor.
 Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 2000. Fåglar i Lindesbergs kommun 1984-1999. Frövi Fågelklubb. Meddelande nr 26. 2000.
 Andersson, M. & Malmstigen, J-E. 2001. Fåglar i Lindesbergs kommun 2000. Frövi Fågelklubb. Meddelande nr 28. 2001.
 Fredriksson, S. 1979. Skrattnäsen i Sverige. Vår Fågelvärld 38: 173-200.
 Källander, H. 1996. Skrattnäsens Larus Ridibundus populationsutveckling i Sverige under de senaste 25 åren. Ornis Svectica 6: 5-16.
 Sjöstedt, E. 1947. Våringsbygden. I: Rosenberg, E. & Curry-Lindahl, K. (red.). Natur i Närke. Svensk Natur. Stockholm.
 Sjöstedt, E. 1958. Våringsens sjö med omnejd. I: Wallén, B. & Curry-Lindahl, K. (red.). Natur i Västmanland. Svensk Natur. Stockholm.
 Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. Svensk fågelatlas. Vår Fågelvärld, supplement 31. Stockholm.